

ненормований робочий день та стосунки з колективом. Під час стресових ситуацій вони часто відчувають гнів, агресивність, почуття

відповідальності, злість, втому. Колектив оцінюють як недружний.

Література

1. Андросюк В. Г. Які якості вимагаються від працівника міліції: методологічні засади розробки професіограм та кваліфікаційних характеристик /Андросюк В. Г., Казмиренко Л. І., Юхновець Г. О. // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 105–116.

Надійшла до редколегії 28.04.2010

УДК 159.9(075)

Л. С. ФЕДОРЕНКОВА,

здобувач

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
викладач кафедри готельного, курортного та туристичного сервісу
Азовського регіонального інституту
Запорізького національного технічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-КОГНІТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ЖІНОК-ЗЛОЧИННИЦЬ ДО ЗНАЧУЩИХ АСПЕКТІВ ЖИТТЯ

Представлено результати дослідження особливостей емоційно-когнітивного ставлення жінок-злочинниць до значущих аспектів життя. Виявлено, що в різних категорій злочинниць вони істотно відрізняються.

ФЕДОРЕНКОВА Л. С. ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНО-КОГНИТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ ЖЕНЩИН-ПРЕСТУПНИЦ К ЗНАЧИМЫМ АСПЕКТАМ ЖИЗНИ

Представлены результаты исследования особенностей эмоционально-когнитивного отношения женщин-преступниц к значимым аспектам жизни. Вывявлено, что у разных категорий преступниц они существенно различаются.

FEDORENKOVA L. PECULIARITIES OF EMOTIONAL AND COGNITIVE ATTITUDE BY FEMALE CRIMINALS TO MEANINGFUL LIFE ASPECTS

Some research results of peculiarities of emotional and cognitive attitude by female criminals to the meaningful life aspects are presented. It is exposed that these peculiarities completely vary according to different categories of criminals.

Актуальність проблеми дослідження полягає в тому, що причини злочинної поведінки містяться в особистості злочинця, і щоб зрозуміти їх, необхідно вивчити цю особистість, виявити ті зовнішні щодо неї соціальні явища і процеси, які сформували її криміногенні риси. Злочинну поведінку потрібно вивчати не тільки для запобігання їй або припинення, але і для розуміння її причин. При вивченні особистості злочинця часто буває важко відокремити її від поведінки, особливо коли вивчаються мотиви, наміри, цілі, обирання засобів їх досягнення, прийняття рішення тощо. Так, виникнення і розвиток мотивів злочинної поведінки можна розглядати і в рамках формування особистості злочинця, і в рамках аналізу внутрішніх механізмів поведінки. Думки, емоції, відчуття й переживання злочинця, реалізовані в злочині, є водночас і проявом його особистості [1].

Проблему злочинності взагалі і жіночої

злочинності зокрема досліджують Ю. М. Антонян, В. А. Васильєв, А. А. Габіані, М. Н. Голоднюк, Т. М. Явчуновська, І. А. Карпец, А. Г. Міхлін, Ю. В. Чуфаровський тощо. Її актуальність пов'язана з інтенсивним зростанням жіночої злочинності в нашій державі, а також із тим, що злочинна поведінка жінок негативно впливає на суспільство, його інститути і спільності, особливо на сім'ю, на його етично-психологічну атмосферу в цілому. Жіноча злочинність є ніби показником етичного здоров'я суспільства, його духовності, ставлення до базових загальнолюдських цінностей.

У дослідженні брали участь жінки у віці від 25 до 35 років, засуджені за статтями 307, 317 Кримінального кодексу (далі – КК) України в кількості 132 осіб (1 група); за статтями 115, 121 КК України – 100 осіб (2 група); по статтях 185, 186, 190 КК України – 150 осіб (3 група).

Для визначення емоційного й когнітивного компонентів системи ставлення жінок-

злочинниць до різних аспектів життєдіяльності, до себе і інших, нами використовувалася модифікація методики «Незавершені речення».

Позитивне ставлення до сенсу життя має переважна більшість досліджуваних 3-ої групи (58,2 %), переважно негативне – досліджуваних 1-ї і 2-ї групи (48,2 % і 55,3 % відповідно). Відмінності значущі за критерієм Фішера на $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,01$ рівнях.

Уявлення про сенс життя утворюються в процесі діяльності людей і залежать від їх соціального положення, змісту вирішуваних проблем, способу життя, світобачення, конкретної історичної ситуації. У сприятливих умовах людина може бачити сенс свого життя в досягненні щастя і благополуччя; у ворожому середовищі існування життя може втратити для неї свою цінність і сенс. Кожна людина наповнює своє життя своїм сенсом.

Отримані нами результати вказують на те, що у злочинниць різних категорій значно відрізняється ставлення до сенсу життя. Для жінок, що скоїли корисливі злочини, сенс життя не втрачений, вони формулюють і визначають його для себе у звичних для них значеннях. Позитивне ставлення зафіксовано у 58,2 % досліджуваних, негативне – у 35,6 % і нейтральне – у 6,2 %. Ми вважаємо, це пов'язано з тим, що багато корисливих злочинів скоювалися заради сім'ї, дітей, для того, щоб вижити, тобто вони у багатьох випадках мотивувалися не користю як такою, а «життям на грані». І, ймовірно, у злочинниць даної групи менше деформована глибинна смислова основа особистості.

Практично втрачений сенс життя для жінок, що скоїли злочини, пов'язані з насильством. Позитивне ставлення до даної категорії буття спостерігається у 11,4 % досліджуваних, негативне – у 55,3 %, нейтральне – у 33,3 %. Ми вважаємо, це є наслідком того, що будь-який акт насильства над особистістю, а особливо вбивство, знецінює і людину, і її життя. У злочинниць даної категорії змінена, деформована глобальна смислова структура особистості, що і призводить до втрати сенсу буття.

Схожу картину ми спостерігаємо у жінок, засуджених за злочини, пов'язані з торгівлею наркотиками. Хоча серед них і виділяється невелика група людей з позитивним ставленням до сенсу життя (35,7 %), у переважній більшості ставлення до сенсу життя негативне або нейтральне (48,2 % і 16,1 % відповідно). Але, на нашу думку, в цьому випадку діє інший психологічний механізм. Включеність у діяльність зі збуту наркотичних засобів, організація кубел є свідченням того, що для подіб-

них людей чуже життя і здоров'я не мають ніякої цінності, крім того, вони спостерігають, як інші люди поволі вбивають себе, і це теж знецінює саме життя.

Позитивне ставлення до себе мають 24,9 % досліджуваних 1-ої групи, 31,7 % 2-ої групи і 64,3 % 3-ої групи. Виявлено значущі відмінності між показниками позитивного ставлення до себе у досліджуваних 1-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,01$) та 2-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,05$). У досліджуваних 1-ої і 2-ої груп переважає негативне ставлення до власної особистості (63,2 % і 52,8 % відповідно).

Виходячи з концепції цілісної самооцінки (а не співвідношення) суб'єкта виділяють цілий ряд аспектів, серед яких особливо виділяється самоповага. Цей вид самооцінки – результат співвідношення свого ставлення, оцінки зі ставленням до суб'єкта оточуючих, з оцінкою її «значущими іншими».

Отримані нами результати вказують на те, що жінки, засуджені за насильницькі злочини, втратили самоповагу і віру в себе. Це пов'язано насамперед із тим, що подібні діяння засуджуються суспільством більше, ніж будь-які інші. Пресинг суспільного презирства і відкидання позбавляє людину віри в себе, знищує в ній особистість. Так само це стосується й жінок, засуджених за злочини, пов'язані зі збутом наркотичних засобів. Ставлення суспільства до них у край негативне. Громадська думка на всіх рівнях виражає відторгнення таких людей. Ми вважаємо, що це досить сильно зніжує самооцінку і самоповагу.

Ставлення до нереалізованих можливостей істотно відрізняється у представниць досліджених груп. У переважній більшості досліджуваних 1-ої і 3-ої груп воно негативне (74,2 % і 69,3 % відповідно). Отримані значущі відмінності між показниками негативного ставлення до даної категорії буття досліджуваних 1-ої і 2-ої груп, 2-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,05$ рівень значущості). Тобто достатньо велика частина досліджуваних 2 групи (33,8 %) має позитивне ставлення до цієї категорії буття.

У процесі соціально-психологічної адаптації відбувається не стільки пристосування індивіда до нових соціальних умов, скільки оцінка можливості задоволення актуальних потреб, інтересів і прагнень. При цьому для людини важливі як реалізація цих можливостей у сьогоденні, так і їх перспективність у майбутньому.

Позитивне ставлення до категорії «відповідальність» виявлене у 22,5 % досліджуваних 1-ої групи, 45,7 % досліджуваних 2-ої групи і 56,7 % досліджуваних 3-ої групи. Отримані

значущі відмінності між показниками позитивного ставлення до даної категорії досліджуваних 1-ої і 2-ої груп ($p \leq 0,05$) і 1-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,05$).

Відповідальність має декілька аспектів. У різних контекстах її можна розуміти [1]:

- як об'єктивну обставину – як обов'язок людини виконати необхідне і забезпечити потрібний результат, як ту або іншу розплату за невиконання належного;

- як підхід, коли відомо, хто відповідає (і це відповідальна за характером людина), відомо, перед ким відповідає, чим і за що конкретно;

- як характеристику людини, її позиції або особисті риси – як звичку підходити до будь-якої справи продумано і доводити справу до кінця, сміливість визнати свою відповідальність і готовність відповідати за зроблене, платити справою або грошима;

- як внутрішній стан людини, її відчуття і переживання, – відчуття відповідальності, переживання гордості за доручене, тяжкість вантажу відповідальності [2].

Відповідальність як соціальна навичка і риса особистості є найважливішою життєвою цінністю. Вона потрібна як суспільству, так і самій людині, є запорукою її високої самооцінки і життєвої успішності.

Безвідповідальність – це віра людини в те, що в даній ситуації рішення приймає не вона, від неї нічого не залежить і взагалі дана справа їй не стосується.

Таким чином, отримані нами результати вказують на те, що найбільш безвідповідальними є респонденти 1-ої групи. Ми вважаємо, що це цілком природно, оскільки люди, які займаються торгівлею наркотиками й організацією наркокубел, у принципі не можуть бути відповідальними перед суспільством, новим поколінням, іншими людьми. Миттєва вигода для них має набагато більше значення, ніж здоров'я і життя співвітчизників, часто зовсім юних, недосвідчених людей, що сприймаються виключно як об'єкти наживи.

Позитивне ставлення до свого майбутнього виявлене у 33,7 % досліджуваних 1-ої групи, 10,3 % 2-ої групи і 56,4 % 3-ої групи. Виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних всіх груп знаходяться на різному рівні значущості.

Більшість жінок, що скоїли корисливі злочини, сприймають майбутнє як «світле, радісне». Ми вважаємо, це пов'язано з тим, що у багатьох із них є сім'ї, діти, а соціальний осуд у цьому випадку не дуже великий. Тому більшість жінок цієї категорії сподіваються, будують плани, вірять у їх здійснення. Їх тер-

мін покарання не дуже великий, що теж дає привід для оптимістичного сприйняття майбутнього.

Діаметрально протилежну картину ми спостерігаємо у жінок, що скоїли злочини проти життя і здоров'я особистості. Їх ставлення до майбутнього різко негативне, прогноз песимістичний. Вони не сподіваються на сприятливий результат, не будують плани, знаходяться під пресом суспільного осуду, що особливо стосується дітовбивць. Імовірно, відбувається переоцінка цінностей, усвідомлення наслідків того, що трапилося, і для себе, і для інших. Крім того, багато жінок даної категорії мають достатньо великі строки засудження, що теж не додає оптимізму. Багато хто з них вийде з місць позбавлення волі постарілими, з набутими хворобами, без шансів на створення сім'ї й облаштування нормального людського життя.

Достатньо песимістичний прогноз в у жінок, засуджених за злочини, пов'язані з обігом наркотичних засобів, хоча, на наш погляд, причини тут дещо інші. Більшість із респондентів даної групи засуджені з конфіскацією майна, їм фактично нікуди й ні до кого повертатися, а повернувшись, треба все починати спочатку. Крім того, соціальний осуд у цьому випадку достатньо сильний, а будувати своє життя під постійним пресингом суспільного осуду вкрай скрутно. Усвідомлюючи це цілком або частково, жінки даної групи природно відчувають тривогу і стурбованість за своє майбутнє.

Позитивне ставлення до справедливості мають випробовувані 2-ої групи і 37,7 % опитаних 3-ої групи. Виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних 2-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,05$).

Проведене дослідження показало, що досліджувані 1-ої і 2-ої груп у край негативно ставляться до даної категорії буття і суспільного життя, переважно вважаючи, що справедливості не існує. Такий підхід обумовлений позицією про несправедливість того покарання, яке вони понесли, та уявленням про те, що тяжкість їх діяння не заслуговує такої суворої оцінки, а відповідно така оцінка є несправедливою.

Жінки, що скоїли корисливі злочини, переважно ставляться до даного аспекту або позитивно, або нейтрально. Імовірно, вони більшою мірою згодні з тим покаранням, яке понесли за свої злочинні дії, тому не екстраполюють власну незадоволеність на всі сфери суспільного життя.

Позитивне ставлення до побоювань, страхів, тобто фактично їх наявність, наголошується у 45,6 % досліджуваних 1-ої групи,

73,8 % 2-ої групи і 25,4 % 3-ої групи. Значущі відмінності отримані між показниками досліджуваних всіх груп, на різному рівні значущості. Слід відзначити, що в досліджуваних 3-ої групи переважає нейтральне ставлення до даного аспекту внутрішнього життя й поведінки (55,9 %).

Велика частина страхів формується у людини в дитячому віці, їх виникнення може бути пов'язане з гострою або хронічною психічною травмою, з дисгармонією сімейного виховання і сімейних стосунків.

Страхи досліджуваних 1-ої і 2-ої групи, на нашу думку, мають різний зміст. Жінки, засуджені за насильницькі злочини, переважно психологічно травмовані в дитинстві, про що свідчить характер учиненого злочинного діяння, тому спочатку мають більше страхів, частина з яких не усвідомлюється. За даними психологічних досліджень, багато вбивств здійснюються жінками через неадекватну оцінку загрози з боку іншої особистості, тобто вони перебільшують небезпеку і реагують агресією в тих випадках, коли інші люди не стали б цього робити [2].

Жінки, засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками, менше схильні до страхів, у них так само спостерігається й відсутність страхів та усвідомлення і прийняття існуючих побоювань. У цьому сенсі вони адекватніші.

Позитивне ставлення до минулого зафіксоване у 22,8 % досліджуваних 1-ої групи, 28,4 % 2-ої групи і 49,5 % 3-ої групи. Отримані значущі відмінності між показниками досліджуваних 1-ої і 3-ої груп, 2-ої і 3-ої груп на $p \leq 0,05$ рівні значущості.

У ставленні до свого минулого фіксується готовність переглянути, переоцінити й конструктивно використати свій досвід. За отриманими даними, більшою мірою це готові зробити жінки, що скоїли корисливі злочини. Досліджувані 1-ої і 2-ої групи намагаються витіснити свій досвід, відмовитися від нього і себе у минулому. Це деструктивний шлях, який не дозволяє особистості розвиватися й самоудосконалюватися. Особистість є цілісним утворенням, єдиним у минулому, сьогоденні й майбутньому. Заперечення будь-якої своєї частини призводить до дисоціації, тобто втрати цілісності, що, у свою чергу, призводить до спотворення «образу Я», неадекватності самооцінок і підвищує вірогідність повторення тієї поведінки, яку людина прагне витіснити або внутрішньо відмовитися від неї, приписуючи її рушійні сили зовнішнім обставинам. Це підвищує вірогідність рецидивів і злочинної поведінки.

Позитивне ставлення до осіб протилежної статі мають 64,7 % досліджуваних 1-ої групи, 33,8 % 2-ої групи і 78,3 % 3-ої групи. Отримані значущі відмінності між показниками досліджуваних 1-ої і 2-ої груп ($p \leq 0,05$), 2-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,01$).

Таким чином, нами виявлено, що у жінок, засуджених за насильницькі злочини, переважає негативне ставлення до чоловіків. Враховуючи, що більшість із них учинили насильство щодо чоловіків або власних дітей, така позиція цілком природна. Складно сказати, чи було воно таким завжди і стало причиною скоєння злочину або ж змінилося після скоєння злочину, щоб захистити психіку від руйнування, сформувавши «образ ворога». У даному випадку це не має значення, оскільки ми зафіксували, що в ціннісно-смісловій сфері жінок даної категорії чоловік цінністю і сенсом практично не є, на відміну від злочинниць двох інших категорій.

Наявність відчуття провини зафіксоване нами у 33,6 % досліджуваних 1-ої групи, 76,1 % 2-ої групи і 27,5 % 3-ої групи. Відмінності значущі між показниками досліджуваних 1-ої і 2-ої груп ($p \leq 0,01$), досліджуваних 2-ої і 3-ої груп ($p \leq 0,01$).

Готовність визнати свою реальну провину – один із показників відповідальності, але недостатній сам по собі. Відчуття провини теж може (хоч і не завжди) спонукати її визнання. Проте сам факт визнання своєї винуватості часто вважається, достатнім спокутуванням.

Альтернативою відчуттю провини є переживання совісті і відповідальності. Відмінність між провинною, з одного боку, і совістю та відповідальністю – з іншого, на наш погляд, кардинальна. І хоча це принципово різні речі, багато людей не розуміють різниці між ними і нерідко плутають ці поняття між собою.

Совість – це внутрішня інстанція, що здійснює етичний самоконтроль та оцінку власних поглядів, відчуттів, здійснюваних учинків, їх відповідності своїй самоідентичності, своїм базовим життєвим цінностям і цілям.

Совість тісно пов'язана з відчуттям відповідальності. Совість викликає потужне внутрішнє спонукання до виконання етичних норм, зокрема норм відповідальності.

Таким чином, нами виявлено, що жінки, засуджені за насильницькі злочини, більше, ніж жінки інших злочинних категорій, схильні до відчуття провини. Переживання провини за скоєний злочин не приводить до формування внутрішніх етичних цінностей і моральних законів, воно заганяє особистість у безвихідь деструкції, саморуйнування, зумовлює виникнення

нервово-психічних розладів, а не формування правової самосвідомості.

Проведене дослідження емоційного аспекту ставлення жінок-злочинниць до значущих аспектів життя свідчить, що у різних категорій злочинниць аспекти ставлення істотно відрізняються.

Жінки, засуджені за злочини, пов'язані з торгівлею наркотиками, не достатньо усвідомлюють сенс життя, мають страхи; негативно ставляться до власної особистості, нереалізованих можливостей, відповідальності, майбутнього, минулого, справедливості; позитивно ставляться до чоловіків; практично позбавлені відчуття провини.

Жінки, засуджені за насильницькі злочини, фактично втратили сенс життя, мають яскраво виражені страхи; негативно ставляться до власної особистості, майбутнього, минулого, справедливості, чоловіків; готові нести відповідальність за свою поведінку; мають розвинене відчуття провини.

Жінки, засуджені за корисливі злочини, мають уявлення про сенс власного існування, достатньо позитивно ставляться до себе, відповідальності, майбутнього, минулого, чоловіків, негативно – до нереалізованих можливостей; практично не мають страхів і відчуття провини.

Література

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : [науч.-прак. изд.] / А. Ф. Зелинский. – К. : Юриком Интер, 1999. – 240 с.
2. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян. – М. : Рос. право, 1996. – 256 с.

Надійшла до редколегії 27.05.2010

УДК [159.9:351.743]–055.2

О. В. СТУПАКОВА,

*викладач кафедри прикладної психології,
навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ВІДНОШЕНЬ ЖІНОК – ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розглянуто відносини особистості жінок – слідчих органів внутрішніх справ України та дівчат-курсантів (на прикладі Харківського національного університету внутрішніх справ). Визначено, що сімейні цінності в структурі системи відносин особистості жінок-слідчих та дівчат-курсантів посідають більш значуще місце порівняно з цінностями, які пов'язані з виконанням професійної діяльності.

СТУПАКОВА О. В. ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ОТНОШЕНИЙ ЖЕНЩИН – СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Рассмотрена система отношений личности женщин – следователей органов внутренних дел Украины и девочек-курсантов (на примере Харьковского национального университета внутренних дел). Определено, что семейные ценности в структуре системы отношений женщин – следователей и девочек-курсантов занимают более значимое место по сравнению с ценностями, связанными с выполнением профессиональной деятельности.

STUPAKOVA O. PECULIARITIES OF RELATIONS' SYSTEM OF WOMEN-INVESTIGATORS SERVING WITHIN INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

The article is devoted to the research of women-investigators' personalities within Internal Affairs Agencies of Ukraine and of girls-cadets' personalities (on example of Kharkiv National University of Internal Affairs). It is determined that family values take more reasonable place in the structure of women-investigators and girls-cadets' relations system comparing to values connected with executing professional activity.

Загальна тенденція розвитку суспільства характеризується прагненням реальної гендерної рівності на всіх рівнях функціонування суспільства. Змінюється становище жінки, її соціальний статус, політичні та економічні можливості. Жінки стали займатися профе-

сійною діяльністю, яка раніше була властива лише чоловікам. Одним із наслідків процесу правової впорядкованості нормативної бази щодо гендерної рівності стала тенденція збільшення кількості жінок серед особового складу органів внутрішніх справ.